

УДК 346.1

Валерій Полюхович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник НДІ
приватного права і підприємництва НАПрН України

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються напрями використання категорій системного аналізу при здійсненні дослідження фондового ринку України.

Ключові слова: принцип системності, структура, функції.

Найважливішим принципом наукового пізнання будь-якого явища та об'єкта є його системний аналіз. Принцип системності — основний компонент теорії методології. Системність — засіб та форма вираження якісної складності досліджуваної проблеми. Що складніше система, то складніше її функціонування, узгодження «роботи» всіх її елементів і структурних ланок. За виразом В. П. Кузьміна, одного з провідних знавців загальнофілософських аспектів системного аналізу, «системність виявляється у всіх сферах і на будь-яких рівнях об'єктивного світу... При цьому в системному дослідженні «працюють» як специфічно системні гносеологічні засоби, які найбільш адекватно виражають сутність і специфіку системного знання, так і «класичні» форми пізнання, зокрема такі «вічні» логічні форми (особливе і загальне, сутність і явище, частина і ціле, зовнішнє і внутрішнє, безпосереднє та опосередковане тощо), які так чи інакше використовуються у будь-якому науковому дослідженні, при системному підході, однак вони відповідають завданню встановлення системної специфіки об'єкта» [1].

У науці застосовуються досить різні визначення поняття системи. Зазвичай під системою розуміється комплекс взаємодіючих між собою тим чи іншим чином компонентів. Один із основоположників сучасної «загальної теорії систем» Л. Берталанфі так визначав поняття системи: «Система — є комплекс елементів, що взаємодіють між собою» [2].

Виходячи з вищесказаного і аналізуючи різні підходи тощо поняття системи, а на його основі й інших понять системного аналізу, необхідно зазначити, що найбільш точно, на наш погляд, сформулював визначення В. Г. Афанасьев, який вважає, що система — це сукупність компонентів, взаємодія яких викликає появу нових, інтегративних якостей, не притаманних окремо взятым утворюючим компонентам [3]. Зв'язок між компонентами настільки тісний та істотний, що зміна одного з них викликає зміну інших, а не-рідко і системи в цілому. Наявність такої тісної взаємодії, органічного зв'язку компонентів і слугує основою того, що при взаємодії з навколошнім середовищем система виступає як щось єдине і має свою якісну визначеність.

Системний об'єкт, а саме таким ми розглядаємо господарсько-правовий механізм державного регулювання фондового ринку України і кожен його елемент, вимагає системного підходу до його вивчення. Суть системного аналізу полягає в тому, що кожен системний об'єкт може бути розкритий винятково як єдність структури й функцій. Як підкреслював Г. Гегель, «істина буття не в тім, щоб бути деяким першим безпосереднім, а в тім, щоб бути сутністю, що перейшла в безпосередність», або, що є те саме, — існуючою сутністю [4]. Не можна зводити сутність лише до «нерухомої» структури, до її статичного стану. Сутність завжди процесуальна, рухлива, тому що вона тільки й може прояв-

лятися в її функціях. Сама структура постійно затверджується, утримується й реорганізується функціональним впливом елементів, що становлять її зміст.

Логіка нашого дослідження господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України базується на дворівневій системності, а саме — шляхом виділення його статичної та динамічної складової: ми розглядаємо даний механізм через місце і роль у ньому суб'єктів та об'єктів державного регулювання, а також аналізуємо сукупність використовуваних ними форм та методів регулювання, їх реалізацію в процесі регулювання та діяльності його учасників у якості динамічного елементу господарсько-правового механізму.

Основна системна складова — структура — являє собою внутрішню будову господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України. Структура є внутрішньою формою системи, що являє собою спосіб взаємозв'язку, взаємодії утворюючих її компонентів. Місце і роль структури в існуванні соціальної системи визначається тим, що вона є матеріальним носієм внутрішньої порядковності, обумовлює притаманну їй цілісність та відносну усталеність [5].

Щодо безпосередньо структури господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку, то необхідно зазначити, що, на відміну від конкретного державного органу, вона не має нормативного закріплення, а розглядається на місці, перш за все, через призму існуючих зв'язків, зумовлених як наявністю нормативно закріплених вимог, так і рядом інших чинників, таких як економічна вигода, соціальний ефект, політична доцільність.

Таким чином, послідовне накопичення кількісних змін, а вони проявились як у збільшенні кількості учасників, різновидів інструментів, що перебувають в обігу на фондовому ринку, так і в об'єктивному ускладненні процесу їх обслуговування, приводить до невідповідності існуючої структури механізму державного регулювання вимогам, що ставить життя, а саме — необхідність підтримувати робочий процес реалізації функцій на належному рівні.

Наприклад, можна сказати, що з часом стала необхідність у зміні секторально-інституційного принципу регулювання, при якому воно здійснюється різними державними органами диференційовано по групах фінансових інститутів, тобто контролні функції регулятора здійснюються щодо певних учасників ринку, запроваджувати функціонально-цільовий прин-

цип, при якому функції встановлення норм, визначення напрямів розвитку ринку, забезпечення контролю, нагляду і захисту прав інвесторів здійснюються різними державними органами відповідно до галузевої компетенції.

Кожна система соціального порядку активна, діяльна, що проявляється в функціях системи. В свою чергу, функції системи являють собою інтегрований результат функціонування складаючих її компонентів.

Аналіз функціонування системи становить відносно самостійний аспект системного аналізу, що дістав назву функціонального аналізу. Функції являють собою «динаміку» системи. В філософській літературі є розуміння функцій як вибіркового впливу структури об'єкта на певні сторони навколоїшнього середовища. На базі такого розуміння сутності функцій можна визначити вихідні методологічні позиції дослідження господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку. Функціонування механізму є не що інше, як практична діяльність людей. Значення функцій в змісті господарсько-правового механізму надзвичайно велике: адже саме через діяльність людей здійснюється регулятивний вплив на існуючу суспільні відносини.

Також необхідно визначити, що функціонування механізму може розглядатися в двох різних аспектах: внутрішньому і зовнішньому. Внутрішній аспект функціонування господарсько-правового механізму — це діяльність, що спрямована на регулювання в просторowych рамках даної системи соціально-економічних відносин, що мають місце на фондовому ринку. Вона виконує суто забезпечувальну роль щодо зовнішньої діяльності, яка проявляється за межами фондового ринку. В цьому плані особливо важливим є розуміння того, що якщо внутрішнє функціонування дозволяє розглядати соціальну систему само по собі, ізольовано, то зовнішній аспект обов'язково передбачає розгляд останньої як відносно самостійної, автономної одиниці в рамках значно більш широкого та складного утворення (метасистеми) — механізму державного регулювання фінансового ринку та економіки в цілому. Таке утворення пов'язане з різноманітною сіткою комунікаційних каналів і виступає щодо регулювання фондового ринку як зовнішнє середовище. Тому зовнішнє функціонування господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України означає особливий

тип його взаємодії з зовнішнім соціальним середовищем.

У свою чергу, розуміння середовища не зводиться просто до констатації факту суміжності фондового ринку з більш широким утворенням у вигляді сукупності інших сегментів фінансового ринку та економіки в цілому, а потребує виявлення найбільш вагомих зв'язків з навколоишнім середовищем, тобто таких зв'язків, які не тільки обумовлюють можливість функціонування системи, а й визначають необхідність, зміст та спрямованість цього функціонування. Зовнішнє середовище і виступає об'єктивним детермінатом, матеріальною передумовою функціонування фондового ринку. В силу цього функції існують як вираз певної його «гармонії» із зовнішнім середовищем, як засіб пристосування системи до змін зовнішніх умов та на цій основі — задоволення своїх власних потреб.

Проте значення даного положення для аналізу суті функціонування господарсько-правового механізму державного регулювання одночасно визначається і тим, що *безпосереднім зовнішнім середовищем* для нього є кореспонduючий об'єкт, щодо якого здійснюються функції регулювання — фондний ринок України. Тому принципова орієнтація функціонування господарсько-правового механізму на об'єкт, щодо якого здійснюється регулювання, задоволення його потреб виступає кардинальною умовою правильного розуміння суті самого господарсько-правового механізму.

Виходячи із загально-філософських вимог, розробка методології господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України здійснюється нами у двох напрямах — у рамках об'єктивної та суб'єктивної діалектики. Це означає, що предметом нашого аналізу, з одного боку, є загальні логіко-гносеологічні форми «у чистому вигляді», тобто вивчення історичних форм і методів державного регулювання фондового ринку, його вихідних і загальних основ та закономірностей. З іншого боку, ми розглядаємо, по-перше, специфіку форм і методів державного регулювання фондового ринку в конкретно-історичних умовах, а по-друге, усвідомлення цієї специфіки й практичне використання цих форм і методів у конкретних специфічних умовах України.

На нашу думку, більша частина накопичених знань про державне регулювання економіки існує саме як знання про його специфічні форми, що застосовуються в окремих галузях, наприклад, на тому ж фондовому ринку. Цим, на наш погляд,

пояснюється суперечливість точок зору на сутність, форми й методи, а також на місце і роль як державного регулювання економіки в цілому, так й на регулювання її окремого сегменту — українського фондового ринку зокрема. Безсистемність аналізу проблеми державного регулювання призвела до того, що, незважаючи на величезний масив її наукових досліджень, багато корисних форм й методів державного втручання в соціально-економічні процеси, в тому числі й на фондовому ринку не використовуються зовсім або використовуються неефективно (планування, прогнозування).

Варто зазначити, що в здійснюваному нами системному аналізі державного регулювання фондового ринку ми виходимо з розуміння системи як певної сукупності взаємозалежних елементів, що утворюють стійку єдність і цілісність, володіють інтегральними властивостями й закономірностями.

Тому одним із основних завдань нашого дослідження господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку як підсистеми в системі державного регулювання економіки ми бачимо в тому, щоб виявити об'єктивні основи його формування та функціонування, дослідити структурні зв'язки, що надають йому ознаки системи, а також форми, методи, процесуальні особливості та їхню специфіку в конкретно-історичних умовах.

На початковому етапі пізнання явище вивчається саме по собі як окремо взяте, і тому спочатку не завжди розкриваються його сутність і закономірності, обумовлені системою, елементом якої виступає дане явище. Аналізуючи історичні форми й методи державного впливу на фондний ринок, ми лише констатуємо сам факт того або іншого ступеня державного втручання в господарське життя. Однак і на даному етапі пізнання проявляються елементи системності в розумінні державного регулювання фондового ринку. Так, у господарсько-правовому механізмі чітко простежуються, з одного боку, адміністративно-правові методи регулювання, що встановлюють правила та межі обов'язкової поведінки, а з іншого боку — цивільно-правові методи, що передбачають примат ініціативи учасника ринку.

Використовуючи принцип системності при вивченні господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України, варто мати на увазі й те, що системний розгляд об'єкта може відбуватися в різних формах. Насамперед — у формі виділення реального зв'язку явищ.

Багаторівневий системний аналіз господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку дозволяє зробити висновок, що всі реально існуючі в світовій практиці моделі державного регулювання фондового ринку являють собою симбіоз певних регулятивних засобів та форм, і що в такий спосіб державне регулювання фондового ринку України об'єктивно обумовлене і повинне здійснюватись системно з урахуванням чинників, притаманних різним моделям регулювання, пропорційно наявності відповідних елементів на вітчизняному ринку.

Системний аналіз дає підставу сформулювати закономірності державного регулювання й вивчити його специфічні засоби, форми, методи, а також їхню ефективність у конкретних історичних умовах.

Таким чином, нами сформульовано напрями застосування загально-філософського методологічного принципу дослідження господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку — його аналізу як системи з притаманними їй структурними та функціональними характеристиками.

Цей механізм є складним системним соціальним утворенням, що має певну структуру взаємозв'язків між суб'єктами та об'єктами регулювання, кожен з яких виконує певний набір функцій, що має на меті забезпечення як господарсько-правого регулювання відносин на фондовому ринку, так і роботу фондового ринку як

частини фінансового ринку та економіки України в цілому.

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що система природна господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України охоплюється такими аспектами:

а) офіційно закріплений правовий статус державних органів, що здійснюють регулювання на фондовому ринку;

б) організаційно-правове відокремлення органів державного регулювання, професійних та інших учасників фондового ринку;

в) господарсько-правова правосуд'єктильність професійних та інших учасників фондового ринку;

г) здійснення особливих видів професійної діяльності;

г) нормативно закріплений функціональний розподіл за видами професійної діяльності на фондовому ринку;

д) наявність нормативно впорядкованої сукупності взаємовідносин між професійними та іншими учасниками фондового ринку.

Таким чином, вищевикладене є спробою використати можливості та особливості застосування категорій системного аналізу з метою проведення дослідження господарсько-правового механізму державного регулювання фондового ринку України, виявлення закономірностей та вироблення пропозицій щодо удосконалення його структури та функціонування.

ПРИМІТКИ

1. Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В. П. Кузьмин. — М. : Политиздат, 1990. — С. 29.
2. Bertalanffy L. Problems of Life. — New York (USA), 1990. — Р. 148.
3. Афанасьев В. Г. О системном подходе в социальном познании / В. Г. Афанасьев // Вопросы философии. — 1973. — № 6. — С. 99.
4. Гегель Г. Энциклопедия философских наук : в 3 т. / Г. Гегель. — М. : Мысль, 1974—1977. — Т. 1. Наука логики. — С. 113.
5. Аверьянов В. Б. Аппарат государственного управления: содержание деятельности и организационные структуры / В. Б. Аверьянов. — К. : Наук. думка, 1990. — С. 8.

Полюхович Валерий. Применение системного анализа при исследовании хозяйственно-правового механизма государственного регулирования фондового рынка Украины.
 В статье рассматриваются направления использования категорий системного анализа при осуществлении исследования фондового рынка Украины.

Ключевые слова: принцип системности, структура, функции.

Polyukhovych Valeriy. Application of the system analysis at research of an economic — legal mechanism of state regulation of the share market of Ukraine.
 The article considers directions of use of categories of the system analysis at realization of research of the share market of Ukraine.

Key words: a principle of system, structure, functions.